

DİVÂNÜ LUGÂTİ'T-TÜRK VE UYGUR TÜRKLERİNDE ÇOCUK OYUNLARI

[Araştırma Makalesi / Research Article]

Kamile SERBEST*

Geliş Tarihi: 30.05.2019

Kabul Tarihi: 12.06.2019

Özet

Oyunlar, geçmişten günümüze eğlence kültürü içinde önemli bir yeri olan, hem çocuklar hem de yetişkinlerin eğlenmelerini ve hoş vakit geçirmelerini sağlayan unsurlar arasındadır. Çocuk oyunları eğlenmenin yanında, çocukların ödül ve cezayı, iletişim kurmayı, birlik ve beraberliği öğrenmesi bakımından da önemli işlevlere sahiptir. Bu nedenle çocuklar, oyunlarla birlikte hayata dair bazı olguları da öğrenmiş olurlar. Ayrıca oyunlar, geçmişin izlerini günümüze aktarması bakımından da önem arz eder.

Köklü bir birikime sahip olan Türk kültürü, geçmişten günümüze süre gelen ve Türk dünyasında ortaklık teşkil eden çocuk oyunlarına sahiptir. Günümüz Türk dünyasının farklı coğrafyalarında oynanan oyunların büyük bir kısmını 11. yüzyılda kaleme alınan Divânü Lugâti't-Türk'te bulabilmekteyiz. Bu durum, Türk çocuk oyunlarında yüzyıllardır sürekliliğin olduğunu ve kültürel aktarımın başarıyla gerçekleştiğini göstermektedir.

Çalışmada, ilk olarak Divânü Lugâti't-Türk'te yer alan oyun, oyuncak ve çocuk oyunları ile ilgili kavram ve bilgiler değerlendirilmiştir. Ardından Uygur çocuk oyunlarından Divânü Lugâti't-Türk'te yer alanlar tespit edilmiş ve bunlar mukayeseli olarak incelenmiştir. Sonuçta 11. yüzyılda oynanan çocuk oyunlarının bir kısmının 21. yüzyılda Uygur çocukları tarafından oynanmaya devam ettiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Halkbilimi, Divânü Lugâti't-Türk, Uygurlar, Oyun, Çocuk Oyunları.

CHILDREN'S GAMES IN DİVÂNÜ LUGÂTİ'T-TÜRK AND UYGHUR TURKS

Abstract

The games are among the elements that have an important place in the culture of entertainment from the past to the present, allowing children and adults to have fun and enjoy themselves. Besides having fun with children's games, the games also have important functions for children to learn the rewards and punishment, communication, unity and togetherness. Therefore, children learn some facts about life through games. In addition, games are important in terms of transferring traces of the past to the present day.

The Turkish culture, which has a profound accumulation, has children's games that have come from the past to the present and constitute a partnership in the Turkish world. We can find large part of games which played in Turkish world in Divânü Lugâti't-Türk that was written in 11th century. This shows that there has been continuity in Turkish children's games for centuries and that the cultural transfer has been successful. In the study, the concepts and information about games, toys and children's plays in Divânü Lugâti't-Türk were evaluated. Then the Uyghur children's games in the Divânü Lugâti't-Türk have been identified and examined in comparison. As a result, it was seen that some of the 11th century children's games continued to be played by Uyghur children in the 21st century.

Keywords: Folklore, Divânü Lugâti't-Türk, Uyghurs, Game, Children's Games.

* Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, e-posta: kamile.serbest0@gmail.com
Orcid: 0000-0001-9859-3120

Giriş

Türk dilinin bilinen ilk sözlüğü olan Divânü Lugâti't-Türk, 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılmış ansiklopedik bir sözlük mahiyetindedir. Eser ayrıca Karahanlı döneminin önemli eserleri arasında yer almaktadır. 1074 veya 1077 yılında yazımı tamamlanan eser, Türk lehçelerinin gramerlerine kaynaklık etmesinin yanı sıra Türk boyları ve alt boyları, coğrafyası, kişi adları, atasözleri, gelenek ve göreneklere, Türklerin eski tarihi, edebiyatı, yaşayışı ve düşüncüsü hakkında bilgiler vermesi bakımından paha biçilemeyecek değerinde bir eserdir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: XVII; Atalay, 1985a: X). Eserde ayrıca o dönemde bilinen ve günümüze aktarılan oyunlara da yer verilmiştir. Divânü Lugâti't-Türk, oyunlara ve oyun ile ilgili kavramlara yer vermesi dolayısıyla çalışmaya kaynak teşkil etmektedir.

Oyun, insanoğlunun yaratılışından günümüze gelinceye kadar varlığını sürdürmüştür. “Oğuz Kağan Destanı’nda, Manas Destanı’nda, Divânü Lugâti't-Türk’te, Kutadgu Bilig’de, Volga Bulgar Kitabeleri’nde, Dede Korkut Kitabı’nda, Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde ‘oyun’ kelimesinin varlığı, oyun kavramının Türk tarihi açısından eskiliğini göstermektedir” (Özdemir, 1997: 2). Eren de oyun sözcüğünün eski yazılı kaynaklardan başlayarak oyun olarak geçtiğini belirterek oyunu “vakit geçirmeye yarayan belli kuralları olan eğlence” olarak tanımlar ve oyun kavramının “Türkmencede, Karakalpakça’da, Balkarca’da, Nogayca’da *oyun*, Kırgızca’da *oyun*, Kazakça’da *ayın*, Tatarca’da *uin*, Kazan Tatarcasında *uyın*, Altayca, Şorca ve Sagayca’da *oin* (Eren, 1999: 310-311) olarak kullanıldığını ifade eder.

“İnsanın fizyolojik, ve psikolojik gelişimine yadsınamaz bir katkısı olan oyun, farklı kültürlerde olduğu gibi Türk kültürüne de dini ritüellerde, eğitim alanında, beden terbiyesi, ve eğitiminde, sosyo-kültürel sportif ve rekreatif bir etkinlik olarak çeşitli şekillerde hizmet etmiştir” (Gönel, 2012: 323). Çocuklar ve yetişkinler arasında oynanan oyunlar, geçmişten günümüze kadar sosyoloji, psikoloji, eğitim bilimleri, halk bilimi vb. alanlara konu olmuştur. Birçok araştırmacı, oyun sözcüğünün tanımlanması, oynanan oyunların sınıflandırılması ve işlevleri üzerinde durmuştur. Bu doğrultuda, incelemeye geçmeden önce çalışmalardan hareketle “oyun” kavramı üzerine yapılan tanımlara kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Oyun kavramı sözlükte “vakit geçirmeye yarayan, belli kuralları olan eğlence, kumar, tiyatro ve sinemada sanatçının rolünü oynama biçimi, müzik eşliğinde yapılan hareketlerin tümü, seslendirilmek veya sahnede oynanmak için hazırlanmış eser, bedence veya kafaca yetenekleri geliştirmek amacıyla yapılan çevikliğe dayanan her türlü yarışma, güreşte rakibini yenmek için yapılan türlü biçimlerde şaşırtıcı hareket, teniste tavlada taraflardan birinin belirli sayı kazanmasıyla elde edilen sonuç, hile düzen desise, entrika” (Türkçe Sözlük, 2005: 1526) şeklinde tanımlanmaktadır. Oyunun toplumsal işlevleri üzerine çalışmalar yapan Huizinga, oyunun kültürden önce var olduğunu, çeşitli kültürlerden çıkma ya da rastlantı sonucu olmadığını, aksine çeşitli kültürlerin doğuşundaki başlıca etken olduğunu ve hayvanların kendilerine oyun oynamayı öğretmeleri için insanları beklemediğini ve insanların oyun kavramına hiçbir temel özellik katmadıklarını ifade etmektedir (Huizinga, 1995: 16). Huizinga ayrıca kendinden önce *Homo sapiens* (akıllı insan), *Homo faber* (imalat yapan insan) olarak tanımlanan insan için bu tanımların yetersiz kaldığını ve insana uygun olmadığını savunur ve bu tanımlara ek olarak *Homo ludens* (oyun oynayan insan) tanımını ortaya koyar ve “insanların bütün yapıp-etmelerinin yalnızca bir oyundan ibaret” (1995: 13-14) olduğunu ifade eder. Çocuk oyunları bağlamında oyun kavramı üzerinde duran Akalın (1987: 84) oyunu, “insan

türünün yavrusu olan çocuklardaki eğlenme, zamanı değerlendirme, gördüklerini taklit etme, arkadaşlarına uyum sağlama, coşkun hayal gücünü doyurma gibi gereksinimlere dayanan düzenli ve kurallı davranışlar” şeklinde değerlendirir. Kara ve Gün'e göre (2014: 51) oyunlar, “günlük yaşamda kimileri için fazla enerjinin atılması kimisine göre öykünmedir. Hayvanların dünyası için yetişkinliğe hazırlanma faaliyetleridir. Her ne olursa olsun oyunda bir amaca varma çabası vardır. Bu amaç sosyal olabileceği gibi fizyolojik de olabilir. Bu amaca ulaşmada yine birey özgürdür. Gönüllülük esastır. Oyunun en temel özelliklerinden biri de yaşamın küçük bir modeli olmasıdır. Türk kültüründe özellikle güreş, okçuluk ve atıcılık gibi spor oyunları temel alındığında tüm oyunlar aslında savaşın birer provasıdır. Günlük hayat oyuna hiçbir şey kazandırmaz. Tersine oyun günlük hayata çok şey kazandırır.” Akün de oyunu, “çocukların ve bazen de büyüklerin herhangi bir üretim çabasını ya da başka çeşitten bir hizmeti zorunlu kılmadan, sadece eğlenme yolu ile dinlenmelerini sağlayan eylem olarak tanımlamakta ve oyunu bir dinlenme aracı” (Akün, 1987 ve Güney 2005: 246-247) şeklinde yorumlar.

Metin And (1985: 12-13), günümüz Türkçesinde oyun ve oynamak sözcüklerinin farklı anlamlara sahip olduğunu; çocukların oyunu, dans, dramatik gösteri, kâğıt, zar gibi baht oyunları; sporla ilgili eylemlerin hepsinin oyun sözcüğüyle belirtildiğini ifade etmektedir. Ayrıca oyunların eski din, dil, inanç ve ritüelleri yansıması bakımından kaynak oluşturduğunu, antropologların oyunlar üzerinden göç ve kültür yayılmalarını incelediklerini ve böylece kültür biçimlerini sınıflandırıp uygarlıkların niteliklerini saptadıklarını ifade etmiştir (And, 1979: 5).

Oyun aynı zamanda şamana verilen adlardan biridir. Yakutlar şamanın karşılığı olarak “oyun” sözcüğünü; kadın şamanın karşılığı olarak da Moğolca bir kelime olan “ıtdahan” sözcüğünü kullanmışlardır. Orta şamanı “orta-oyun”, yüce şamanı ise “ulahan-oyun” olarak adlandırmaktadırlar. Türkmenistan'da ise şaman törenlerinin tamamına oyun denmektedir (And, 2003: 37). Bu sebeple oyunlar, şamanistik dönemde şamanların hastalıkları iyileştirmek için yaptıkları büyüsel uygulamaların kalıntıları olarak düşünülmektedir. And (1997: 402), dramatik ya da bunun dışında kalan oyunların Orta Asya ve şamanlara dayandığını, şamanların en önemli işlevlerinden birinin hastalıkları sağaltma işlevinin olduğunu ifade etmektedir. “Çocuk oyunlarının arasında öyleleri de vardır ki, bunlar zamanında belli törenin bir parçası olmuştur. Ancak sonraları bu oyunlar törenlerden ayrılarak bağımsız çocuk oyunlarına dönüşmüştür. ‘Ayinden oyuna’ tezi bu anlamda kendi gücünü gösteriyor” (Süleymanova, 2015: 834).

Türk kültürü köklü bir geçmişe ve zengin birikime sahiptir. Türklerin eğlence anlayışlarını yansıtan ve geçmişten izler taşıyan oyunlar, gerek çocukların gerekse yetişkinlerin hoşça vakit geçirmelerini sağlayan önemli faaliyetlerdir. Oyunlar, her toplumun eğlence ve mizah anlayışına göre de farklılık göstermektedir.

Türk kültürü içinde önemli bir yere sahip olan çocuk oyunları, Türk çocuk folklorunun geçmişten günümüze aktarılması bakımından önemlidir. Çocuk oyunları, farklı coğrafyalarda yetişmeler de Türk balalarına aynı kökten geldiklerini bildiren unsurlar arasında yer almaktadır. Türk dünyası çocuk oyunları; coğrafi şartlar, ağız özellikleri, geçmişten günümüze aktarılma sürecinde yaşanan değişimlerden kaynaklı olarak farklılıklar göstermekle birlikte birçoğunun oynanma şeklinin aynı ve benzer olması itibarıyla ortaklık teşkil etmektedir.

Çalışmada, öncelikle Divânü Lugâti't-Türk'te bulunan “oyun” ve “oynamak” ile ilgili kavramlar tespit edilmiş olup Türk dünyası içinde örf ve adetlerin günümüze aktarılmasında önemli yeri olan Uygur Türklerinde bu kavramların nasıl kullanıldığı, Divânü Lugâti't-Türk'te yer verilen oyunların Uygur Türkleri arasında nasıl adlandırıldığı ve ne şekilde oynandığı mukayeseli olarak incelenmiştir.

1. Divânü Lugâti't-Türk'te Oyun

Divânü Lugâti't-Türk'te, oyun kavramı, oyunlara dair bazı kurallar, oyun aletleri ve o dönemde oynanan oyunlar ile ilgili bilgiler mevcuttur. Divânü Lugâti't-Türk'te geçen oyun ile ilgili kavramlar şunlardır:

1.1. “Oyun” ve “Oynamak” Anlamında Kullanılan Kelimeler

büdhî:- “oynamak, raks etmek”; “kız büdhîdi” (Cariye oynadı, raks etti) (Atalay, 1985c: 259).

büdhüş:- “oyunda yarışmak”; “oğlan büdhüşdi” (Oğlan oyunda (rakısta) yarıştı) (Atalay, 1985b: 93).

büdhüt:- “oynatmak”; “ol oğlunu büdhütü” (O, oğlunu oynattı) (Atalay, 1985b: 302).

büdhik:- “oyun”; “kurtga büdhik bilmes yêrim tar têt” (Kocakarı oyun bilmez yerim dar der) (Atalay, 1985c, 259).

büdik:- “oynayıp, zıplayıp” (Atalay, 1985a: 412).

kutruş:- “oynamak, sevinmek”; “oğlan kutruşdı” (Çocuklar oynadılar ve sevindiler) (Atalay, 1985b: 218).

oyna:- “oynamak”. “Könğlüm ağar kaynayı/İçtin ağnar oynayı/Keldi manğa boynayı/Oynap meni argarur” (Atalay, 1985b: 225-226).

oynagu:- “oynagu yêr” (Oynanacak yer) (Atalay, 1985a: 121).

oyun:- “oyun” (Atalay, 1985a: 85); “Ol oyunda kaldı” [O, yarışta (oyunda) kaldı] (Atalay 1985b, 25).

tepreş:- “oynamak”; “Üri kopsa oğuş aklışur. Yağı kelse irmem tepreşür” (Bir gürültü kopsa hısım, akraba akışır; bir düşman gelse halk yerinden oynar) (Atalay, 1985a: 88).

1.2. Oyun Kuralları

ötüş:- “oyunda ütme, yutma” (Atalay, 1985a: 60). Kelime divanda “ötüş-” olarak geçmektedir, anlam olarak “oyunda yenmek, ütmek” anlamındadır.

ötüş ötüş:- “Bir çeşit çocuk oyununda ‘arkadaşını, yanındakini it’ anlamına gelen söz. Bu oyun şu şekilde oynanır: Çocuklar halka yaparak otururlar. Bir çocuk -çocuklardan birini-yanındaki çocuğu iter ve ona ‘ötüş ötüş’ diye söyler, ona ‘arkadaşını, yanındakini it’ demek ister” (Atalay, 1985a: 61). Divânü Lugâti't-Türk'te bu kelime çocukların oynadığı bir oyun olarak ifade edilse de oyunun adı belirtilmemiştir. Ayrıca Kaşgarlı Mahmud'un yaptığı tanımdan hareketle “ötüş ötüş” ifadesinin bir oyunu değil, aslında oyunda yer alan bir kuralı bildirdiğini söylemek mümkündür.

çik tur:- “Aşık oyununda aşık yan yatınca çukur tarafı yukarı gelmek” (Atalay, 1985a: 334).

ut:- “ol anı uttı”; (Oyunda onu yuttu, üttü) (Atalay, 1985a: 170).

utsu:- “ol yarmak utsuktı”; (O, oyunda para yutuldu) (Atalay, 1985a: 242).

tasal:- “Çevgen oyununda çizilmiş sınır, bu kelime talas kelimesinden çevrilmiştir; otlak manasındadır” (Atalay, 1985a: 392). *Tasal* kelimesinden çevrildiği belirtilen *talas* kelimesi ise divanda “At yarışında, top oyununda meydanın sonuna çekilen ip” (Atalay, 1985a: 366) olarak geçmektedir. “Tasal”ın otlak manasında kullanılması, oyunun oynandığı alanın sınır olarak kabul edilmesi şeklinde düşünülebilir. “Tasal” kelimesinden çevrildiği belirtilen “talas” kelimesinin oyunda sınırı belli eden ip anlamında kullanılması da bunu kanıtlar niteliktedir. Bu durumda *tasal* ve *talas* kavramlarını oyunun sınırını belirtmesi bakımından oyun kuralları içinde değerlendirmek daha doğru olacaktır.

1.3. Oyun Aletleri ve Oyuncaklar

küwlük: “Çamurdan findık büyüklüğünde yapılan parçalar, kuruduktan sonra ve kurumadan önce (sapanla) atılır” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 209). Divânü Lugâti't-Türk'teki anlamından hareketle küwlük, çamurdan yapılan ve taş yerine kullanılan bir oyun aleti olarak değerlendirilebilir.

kudhurçuk: “Kız çocuklarının insan suretinde yaparak oynadıkları bebek, kukla” (Atalay, 1985a: 501).

topık: “Çevgenle vurulan top, topaç” (Atalay, 1985a: 380, 190; Atalay, 1985b: 22-23, 88, 113; Atalay, 1985c: 61, 74, 80, 96, 306).

tepük: “Kurşun eritilerek iğ ağırşığı şeklinde dökülür, üzerine keçi kılı veya başka bir şey sarılır, çocuklar bunu teperek oynarlar” (Atalay, 1985a: 386).

top: “topık kelimesinin kısaltılmışıdır” (Atalay, 1985c: 119).

ohşagu: “oyuncak” (Atalay, 1985a: 138).

tanğuk: Çevgen oyununda -gerilen ipten- topu geçirebilen adama verilen ipek kumaş parçası (Atalay, 1985c: 365).

2. Uygur Türklerinde Oyun

Oyun kelimesi, Uygurca sözlükte “Eğlenmek ve dinlenmek için yapılan etkinlik, kendi arasında yarışmak ve rekabet etmek için belli kurallara bağlı olarak yapılan etkinlik, insanlara manevi yönden zevk veren ve seyirciler huzurunda gerçekleştirilen nahşa, ussul ve güreş gibi eğlence faaliyetleri, gönül almak ve eğlenmek için yapılan çeşitli hareketler ve komik sözlerle dayalı etkinlikler” şeklinde tanımlanmaktadır (Uygur Tiliniñ İzahlık Luğiti, 1996: 693). Kültürün gelecek nesillere aktarımı sürecinde köprü vazifesi gören oyunlar Uygur kültüründe; büyük ve çocuk oyunlarından müteşekkil genel oyunlar, halk oyunları ve seyle-baravet ve meşrep meydanlarında oynanan meşrep oyunları (Abliz, 2009: 7-9) olarak sınıflandırılmaktadır. Uygur Türklerinde oyun, oynamak, oyuncak ve oyun aletleri ile ilgili kavramlar ise şunlardır:

2.1. Uygur Türklerinde Oyun ve Oynamak Anlamında Kullanılan Kelimeler

oyan/oyun: “Oyun” (Necip, 1995: 302).

tansa: “Dans, oyun” (Necip, 1995: 388).

oyun-tamaşa: “Oyun ve zevk” (Necip, 1995: 302).

oynimaq/oynaşmaq/oynivetmek/ oyun kılamak/ oynap almak: “Oynamak” (Necip, 1995: 302).

oynaşqa başlımaq/oyunğa çüşmek: “Oynamaya başlamak” (Necip, 1995: 302).

çeliş: “Çalmak, oynamak” (Necip, 1995: 76).

oynatmaq: “Oynatmak” (Necip, 1995: 302).

oynap baqmaq: “Oynamayı denemek” (Necip, 1995: 28).

utus: “Kazanma, yenme” (Necip, 1995: 440).

oyunxane: “Oyunhane” (Necip, 1995: 302).

paş: “Oyuna ilk başlayan; oyunun öncülüğü” (Necip, 1995: 316).

oyun qoymaq: “Sahnedeki gösteri” (Necip, 1995: 246).

oyunkeş: “Oynamayı seven” (Necip 1995: 302).

ussulçi/usulçi: “İyi dans oynayan” (Necip, 1995: 439, 440).

oyunçi: “Oyuncu, kumarıcı, yaramaz; dans etmesini bilen” (Necip, 1995: 302).

mesxirivaz: “Şakacı, alaycı, eğlendirici, komedyacı, oyuncu” (Necip, 1995: 268).

oyunçaq: “Şen, neşe, eğlence” (Necip, 1995: 302).

érmek kılmak: “Eğlence etmek; eğlenmek” (Necip, 1995: 126).

oynap külmek: “Oynayıp gülmek; eğlenmek” (Necip, 1995: 302).

oynaş: “Oynama, neşelenme, şaka” (Necip, 1995: 302).

oyun-külke: “Oyun ve gülme; zevk, neşe” (Necip, 1995: 302).

kozğaş/kozgutus: “Hareket ettirmek, kımıldattırmak, oynattırmak” (Necip, 1995: 246).

liñliñ/liñşitiş: “Sallandırma, oynatma, kımıldatma” (Necip, 1995: 256, 257).

2.2. Uygur Türklerinde “Oyuncak” Anlamında Kullanılan Kelimeler ve Oyun Aletleri

avunçuq/ermek-érmek: “Eğlence, oyuncak” (Necip, 1995: 23, 115, 126).

cañza: “Erkek çocukların teperek oynadığı bir tür oyuncak” (Necip, 1995: 58).

korçaq: “Kukla, çocuk oyuncacı” (Necip, 1995: 244) anlamında kullanılan korçaq kelimesi, Divânü Lugâti’t-Türk’te yer alan “*kudhurçuk*” kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Geçmişten günümüze aktarım sürecinde keliminin telaffuzunda bazı farklılıklar olsa da kelime “korçaq” olarak günümüze kadar gelmiştir.¹

oyunçuq: “Oyuncak” (Necip, 1995: 302).

tepküç: Tepme oyununda kullanılan tüy (Necip, 1995: 402) şeklinde ifade edilen “tepküç” Divânü Lugâti’t-Türk’te geçen “*tepük*” kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Kumaş, tüy ve naylonun püsküllü bir şekilde kesilip vida ile sıkıştırılmasıyla oluşturulan bir oyuncak olan tepküç, kız ve erkek çocuklar hatta yetişkinler tarafından oynanmaktadır. Yapılan oyuncağın ayağın iç kısmında sektirilmesi suretiyle oynanan oyun, tepküçün yere düşmesiyle son bulur. Tepküçü en çok sektiren oyuncu oyunu kazanır (Uygur Halk Oyunlari, 2006: 69-71).

vakildaq: Oyuncak tabanca (Necip, 1995:450).

3. Divânü Lugâti’t-Türk Yer Alan Çocuk Oyunlarının Uygur Türklerindeki Durumu

3.1. Söze Dayalı Oyunlar

Münğüz Münğüz

Münğüz, Divânü Lugâti’t-Türk’te “boynuz, bütün hayvanların boynuzu” (Atalay, 1985c: 363) şeklinde tanımlanmıştır. “Münğüz münğüz (boynuz boynuz)” ise bir çeşit çocuk oyunudur. Çocuklar ırmağın kenarına diz çökerek otururlar, bacaklarının arasını da ıslak ve akıcı kumla doldururlar. Daha sonra elleriyle kuma vururlar. Onlardan birisi (ebe) münğüz münğüz der ve çocuklar ne münğüz (hangi boynuz) diye sorarlar. Birisi (ebe), boynuzlu hayvanları birer birer söylemeye başlar. Çocuklar da bunu tekrar ederler. Ebe bu arada deve ve eşek gibi boynuzsuz bir hayvanın da adını söyler. Çocuklardan birisi bu hayvanı veya başka boynuzsuz bir hayvanın adını söylerse çaya atılır” (Atalay, 1985c: 363-364; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 495).

Münğüz münğüz oyunu, Uygur Türklerinde günümüzde de “münğüz oyunu” adıyla bilinmekte ve oynanmaktadır. Oyunun oynanma şekli Divânü Lugâti’t-Türk’teki

¹ Korçaq ile ilgili geniş bilgi için bkz. (İnayet, 2015: 1-5).

tanımlandığı gibidir. Ancak Divânü Lugâti't-Türk'teki tanımından farklı olarak Uygur Türklerinde, suya atılarak cezalandırılan çocuk, sonraki turda ebe olarak oyuna devam eder (Böreayar ve Yoldaş, 1990: 147-149; Uyğur Halk Oyunlari, 2006: 167).

3.2. Harekete Dayalı Oyunlar

Çelik Çomak

Divânü Lugâti't-Türk'te bu oyun ile ilgili bir açıklama yoktur. Fakat bir oyunu anlatırken çelik çomak oyununa değinilmektedir. Eserde bu kısım şu şekilde yer almaktadır: "Tuldi: Er topıknı adhrı bile tuldi: Adam topu çatal değnekle vurdu. Bu, bir Türk oyunudur. Şöyle oynanır: Oynayanlardan birisi oyunun kendi tarafından başlamasını istediği zaman yukarıda anlatıldığı şekilde çatal değnekle topa vurur. Bu işte kuvvetli vuran oyuna başlamış olur; *çelik çomak* oyununun vurmasında dahi böyle denir" (Atalay, 1985b: 22-23; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015:240).

Türkçe sözlükte de "Çocukların, çomakla çeliğe vurarak oynadıkları oyun" (Türkçe Sözlük, 2005: 411) olarak tanımlanan çelik-çomak oyunu, değnekle oynanan oyunlardan en yaygın olanlarından biridir. Oyun, "çeliği yere kazılan çukurun üzerine uzatıp değnekle altından itip yükseğe kaldırdıktan sonra vurarak çelmek şeklinde oynanan oyundur. Oyuna bağlı olarak 'çelki getirmek, çelmek' gibi fiiller türetilmiştir" (Özhan, 2005: 56). Yakın tarihe kadar oynanmakta olan oyun, teknolojinin gelişmesi ve değişen şartların da etkisiyle eskisi kadar ilgi görmemektedir.

Çelik çomak oyunu Uygur Türklerinde valley (Necip, 1995: 451), velley, çukçuk ve baliçuk oyunu olarak bilinmektedir. Oyun daha çok erkek çocuklar tarafından oynanmaktadır. Oyunda kullanılan çubuklar ise 4-5 cm genişliğinde 50-60 cm uzunluğunda söğüt ağacından yapılır. Bu çubuklardan uzun olana *anıçuk*, 15-20 cm uzunluğundaki küçük çubuğa *baliçuk* denir. Baliçuk adı verilen çubuk, iki taş üzerine konularak yerden yükseltilir. Oyundakiler iki gruba bölünür, iki grubun da lideri (ana)vardır, bunlar sırasıyla oyuncuları belirler (Böreayar ve Yoldaş, 1990: 41-50). Çocuklardan biri baliçuğa vurur, diğerleri alana dağılır ve baliçuğu havada yakalamaya çalışır. Eğer rakip oyunculardan biri baliçuğu yere düşmeden yakalarsa diğer taraf oyunu kaybeder. Eğer baliçuğu tutamazlarsa, baliçuğun düştüğü yerde durup oyunun başladığı çembere doğru atar ve anıçuğa (anıçuk çizilen çember içinde dik bir şekilde durur) vurmaya çalışır (Rahman vd., 1996: 212-213; Uyğur Halk Oyunlari, 2006: 216-218)

Ceviz Oyunu

Divânü Lugâti't-Türk'te ceviz oyunu ile ilgiyi bilgiye "atıç" ve "eteçlik" sözcüklerinin açıklamasında rastlamaktayız. Divânü Lugâti't-Türk'te *atıç*, "çocukların ceviz oynadığı çukur" (Atalay, 1985a: 52) olarak tanımlanırken *eteçlik*, "ceviz oynamak için çukur açılmış olan yer" (Atalay, 1985a: 151) olarak tanımlanmıştır. Yapılan tanımlarda atıç ve eteçlik, çocuklar tarafından oynanan ceviz oyununun oynandığı çukur, olarak geçmekte olup Divânü Lugâti't-Türk'te ceviz oyununun oynanışına dair bir bilgi mevcut değildir. Ancak "Osmanlı dönemine gelindiğinde cevizin yani 'koz'un çukura konulmasıyla oynanan oyuna dair bir beyit karşımıza çıkar. Aşağıdaki beyitte çukura koz koyma oyunu oynayan çocukların, kozların üçünü birden çukurun içinde bir araya getirişinde sevinmeleri, bu oyunda kazanmış oldukları başarıya işaretler:

Koz oynar çukurına koymaca gâhîce bir sibyan

Üçün yeri düşerse ger olur mesrûr gördün mi (TİRSÎ)" (Kaplan ve Poyraz, 2010; Kars, 2016: 131).

Baran, çocuk oyunları üzerine yaptığı çalışmasında ceviz oyunlarının o yıllarda 10-15 yaşındaki çocukların iki, üç ve beşerli gruplar halinde bayramlarda az da olsa hâlâ

oynandığını ifade etmektedir. Ceviz oyunlarının açık havada oynandığını belirten Baran, oyunun nişancılık ve beceri gerektirdiğini vurgular. Yapılan araştırmada, ceviz oyunlarının kaynaklarda “dikmeç”, “çift mi, tek mi?”, “tenkmeş”, “aşık ile ümeç” olarak adlandırıldığını belirtir (1999: 157-158).

Uygurlar bu oyuna “yañak sokuşturuş”² oyunu veya kısaca “yañak oyunu” demektedir. Yañak oyunu çoğunlukla Ramazan ve Kurban Bayramlarında erkek çocuklar tarafından oynanmaktadır. Oyuna ilk önce kimin başlayacağı oyuncular tarafından belirlenir. Cevizleri koymak için yere çukur kazılır. Bu çukurun on metre kadar uzağına atış yapılacak kişinin duracağı bir daire çizilir. Kazılan çukur ile atışın yapılacağı dairelerin sağ ve sol taraflarında izleyiciler olur. Beş tane ceviz dördü alta biri üstte olacak şekilde kazılan çukurun yanına dizilir. Atış yapan oyuncu dairenin dışına çıkmadan elindeki cevizleri sırayla atar ve üst üste dizdiği cevizleri çukura düşürmeye çalışır. Eğer atış yapan oyuncu çukurun başındaki cevizlerin hiçbirini vuramazsa çukurun yanında bekleyen kişi atış yapmak için atış dairesinin içine geçer. Diğer atış yapan oyuncu da çukurun yanına gelir. Atış yapan oyuncu cevizlerden birini vurup çukura düşürürse düşürdüğü ceviz onun olur. Kimin elindeki ceviz biterse o oyunu kaybeder (Böreyar ve Yoldaş, 1990: 106-109; Uyğur Halk Oyunlari, 2006: 221).

Aşık Oyunu

Türk dünyasının genelinde bilinen oyunlardan biri olan aşık oyunu, erkek çocuklar arasında oynanan oyunlar arasında yer almaktadır. Divânü Lugâti't-Türk'te aşık oyunundan söz edilmektedir fakat oyunun oynanışına dair bir bilgi yoktur. Divanda oyundan bahsedilen kısım şu şekilde geçmektedir: *Ol meniñ birle aşuk sürtüşdi*” o, aşığı sürtmede ve düzgün hale getirmede benimle yarıştı” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 294). *Çik*: Aşık oyununda aşığın karnı üzerine düşmesi halinde kullanılan edat; *Çik turdı* denir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 145).

Uygurlar arasında da varlığı bilinen ve çocukların yaygın olarak oynadığı oyunlar arasında yer alan aşık oyununun birçok çeşidi vardır. Aşık oyunu, Uygur Türklerinde genellikle misket gibi oynanmaktadır. İli bölgesinde ondan fazla çeşidi olan oyunun Uygurlar arasında çoğunlukla bilinen iki şekli vardır. Birincisi; “aşık oyununu oynayacak olan erkek çocuklar, bir çizgi çizip bunun üzerine aşıklarını dizerler. Her bir çocukta birer saka (diğer aşıklardan büyük olanı) bulunur. Çocuklar sakalarını sırayla yere atar. Hangi çocuğun sakası önce dik düşerse o çocuk oyuna başlar. Diğer çocuklar da sırayla atış yapar. Oyunda kimin aşığı belirlenen uzaklığa giderse karşı tarafın aşığını kendi sakası aracılığıyla vurup üç ayak boyu uzağa gönderirse o kişi oyunu kazanmış olur. Aşık oyununun bu şekline “üç taban” adı verilir” (Öger, 2019: 295). İkincisi; “erkek çocuklar bir daire çizip ortasına aşıklarını düz bir şekilde dizerler. Sonra dairenin merkezinden 1,5-2 metre uzaklıkta düz bir çizgi çizip bu düz çizgiyi sınır kabul edip daire içerisindeki aşıkları ellerindeki saka aracılığıyla sırayla vurmaya çalışır. Aşığı dairenin dışına vurup çıkarabilen çocuk bu aşığı alır” (Öger, 2019: 295; Uyğur Halk Oyunlari, 2006: 204-205). Ayrıca Uygurca’da aşık oyunu ile ilgili bazı kelimeler de mevcuttur. “Alçı” ve “dettikam” kelimeleri tespit edilenler arasındadır. “Alçı”, aşığın dört tarafından biri olmala birlikte aşığın alçı tarafı utuş (ütüş) simgesi sayılmaktadır (Necip, 1995: 8). “Dettikam” ise “aşık kumar oyununda aşığı atarken söylenen söz; aşığa seslenmiş ünlem” (Necip, 1995: 99) olarak ifade edilmiştir.

Karaguni

Divânü Lugâti't-Türk'te “akşamleyin çocukların oynadıkları bir oyun” (Atalay, 1985c: 243) olarak ifade edilen karaguni oyunu, sadece bir yerde geçmekte olup saklambaç oyunu ile benzerlik göstermektedir. Saklambaç Türkiye’de genellikle “Oyunculardan birinin ebe

² Yañak sokuşturuş: Ceviz vurma.

olması ve saklanan arkadaşlarını bulması temeline dayanan bir çocuk oyunu” (Türkçe Sözlük, 2005: 1687) olarak bilinmektedir. Kerkük ağzında “karageldi” olarak isimlendirilen oyun, gün batımında oynanan saklambaç oyunu (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015:453) olarak belirtilmiştir. Şahin, Kerkük ağzında olduğu gibi Anadolu’da da bu oyuna “karageldi” dendiğini belirtmektedir (2011: 10).

Karagünü oyunu, Uygurlar arasında “mökü möküleñ” (Börevar ve Yoldaş, 1990: 87; Necip, 2013: 246), “mükü müküleñ” (Necip, 2013: 281) olarak bilinmekte olup çocuklar tarafından sevilerek oynanmaktadır. Eski Uygurca’da “békiti bökiti” olarak adlandırılan oyunun “ata nek” olarak adlandırılan çeşitleri de bulunmaktadır. Oyun, Uygur çocukları arasında gece ve gündüz oynanmaktadır. Ayrıca oyunda hızlı hareket edilmesi gerektiğinden dolayı oyunu daha çok erkek çocuklar oynamaktadır. En çok 5-6 veya 10 kişiyle oynanan oyunda, bir kale seçilir. Bu kale genelde ağacın etrafıdır. Oyunda çocuklar iki gruba ayrılır, bir grup saklanırken diğer grup ağacın yanındaki kalede arkasını dönüp onların saklanmasını bekler. Saklanan grubun ayak sesleri kesildikten sonra kaledeki grup saklanan oyuncuları aramaya başlar. Kaledeki gruptan biri saklananlardan birini görürse kaleye gelerek “ata nek” diye bağırır ve o kişi saklandığı yerden çıkar. Ayrıca saklanan gruptan biri de diğer gruptan önce kaleye gelirse o da “ata nek” diye bağırır. Oyun bu şekilde devam eder. En sona kalan kişi kaledeki grupta yer alanlardan biri tarafından görülürse, diğer oyunda kaleye saklanan grup geçer. Eğer kaledeki gruptan önce kaleye gidip “ata nek” diye bağırırsa kaleye yine kaledeki grup geçer (Börevar ve Yoldaş, 1990: 87-89). Oyun, çocukların hızlı ve ortak hareket etmesi gerektiğini, birlik oluşturmayı, galibiyet ve mağlubiyeti öğretmesi açısından oldukça önemlidir.

Bandal

Divânü Lugâti't-Türk'te “çevgen” oyununun içinde oynandığı belirtilen oyun, “ağaçtan omuz başı şeklinde çıkarılan parça, bunu çocuklar alıp yakarlar, geceleyin közünü birbirlerine atarlar. Buna ‘ot bandal’ denir” (Atalay, 1985a, 482; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 210) şeklinde açıklanmaktadır. Bandal oyunu, Uygur Türklerinde “ak sönek” oyunu olarak bilinir. Yaz dönemlerinde erkek çocuklar geceleri düzlüklere gidip bu oyunu oynar. Bu oyundaki oyun aracı, 30-40 cm uzunluğunda ve 5 cm çapında bir sopadır. Oyuncular eşit iki gruba bölünür, her grup için “ana” adı verilen bir lider belirlenir. Bu iki lider, oyuncuları seçer. Ardından liderlerden biri bir daire çizer, tam ortasına geçerek sopayı eline alır ve oyuncular sopanın atılacağı yöne doğru yüzlerini döner. Daha sonra var gücüyle sopayı fırlatır. Diğer liderin işaretiyle birlikte oyuncular sopayı alıp getirmek için koşar. Sopayı getirirken rakip oyuncular, sopayı elinde bulunduran takımdan almaya çalışır. Hangi grubun oyuncusu sopayı takımıyla işbirliği yaparak sopanın atıldığı daireye getirirse oyunu kazanır (Börevar, 2003: 12-14).

Oyun oynarken söylenen tekerleme ise şöyledir:

Oğul kızlar toplışip,	Oğul kızlar toplışip,
Tetürsige qarışar.	Sırtını birbirine döner.
Töt ilik aq sönekni,	Dört ilikli kemiği,
Yiraqlarga étişar.	Uzaklara atarlar.

Tuydurmastin qéçişip,	Fark ettirmeden kaçışip,
Koyliğa téz bérişar.	Ebe yerine gelirler.
Tutuvalsa qaçqanni,	Yakalarsa kaçanı,
Bes bes bilen talişar.	Birbirleriyle yarışır (Uygur Halk Oyunliri, 2006: 16).

Çengli Mengli

Divânü Lugâti't-Türk'te (Atalay, 1985c: 379), bu oyunla ilgili çocuk oyunu olduğu, Arapların bu oyuna الدَّوْدَاءُ dediği ve salıncak anlamına geldiği belirtilmiştir. Divânü Lugâti't-Türk'te geçen oyun, Uygur Türklerinde tahterevalli tarzında oynanan bir oyundur, ancak eserde detaylı bir bilgi verilmediğinden oyunun salıncak mı, yoksa tahterevalli tarzında bir oyun mu olduğu bilinmemektedir. Ancak oyunun Uygur Türklerinde oynanma şekli ve isminden hareketle tahterevalli benzeri bir oyun olduğu anlaşılmaktadır. Uygur Türkleri bu oyun; “kekken”, “cenekli”, “cenekli menekli”, “çingli tingli” ve “lingir lingir tak tak” olarak adlandırılmaktadır. Oyun, kış mevsiminin dışındaki fasıllarda kız ve erkek çocuklar tarafından evlerin avlularında, mahalle ve köy meydanlarında, okul bahçelerinde kurulan tahterevalli tarzı mekanizmanın üzerinde oynanır. İki çocuk karşılıklı olarak mekanizmanın iki tarafına oturur ve yukarı aşağı mekanizmayı kaldırıp indirir. Bu esnada ayakları yerden kesilen çocuk;

Liñgir liñgir taq taq,	Lingir lingir tak tak, ³
Hecehan ⁴ çapaq,	Hecehan kirli,
Hecehanniñ bir qızı bar,	Hecehanın bir kızı var,
Yüzliri qasmaq.	Yüzü gözü pis.

Liñgir liñgir taq taq,	Lingir lingir tak tak,
İkkimiz inaq,	İkimiz yakın,
Daim retlik oynaymiz,	Daima düzenli oynarız,
Yüzimiz appaq.	Yüzümüz apak

deyip lingir tak tak tekerlemesini söyler ve oyun bu şekilde devam eder (Böreyar ve Yoldaş, 1990: 188-190).

3.3. Zekâ Oyunları

Köçürme Oyun

Divânü Lugâti't-Türk'te “köçürme oyun” olarak geçen oyun, “On dört adı dahi verilen bir oyun. Yerde kale gibi dört çizgi çizilir, sonra ona on kapı yapılır. Fındık ve fındığa benzer şeylerle bu kapılar üzerinde oyun oynanır” (Atalay, 1985a: 491; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 215).

Günümüzde “mangala” oyunu olarak bilinen köçürme oyununun kökeninin Orta Asya'ya kadar dayandığı ifade edilmektedir. “Saka, Hun, Göktürk ve Osmanlı dönemlerinde farklı oyun kuralları ile oynanarak günümüze kadar ulaştığı ifade edilebilen bu oyun farklı bölgelerde yüze yakın isimle oynandığı söylenebilir” (Gül vd., 2018: 662). Zekâ oyunu olarak karşımıza çıkan oyunun çeşitli oynanma şekilleri vardır. Sokakta çukur kazarak, buzdolabı buzluk kabı kullanılarak ya da yumurta folluğu gibi şeylerle de oynanabilen mangala oyunu iki kişinin karşılıklı olarak oynadığı bir oyundur (Gül vd., 2018: 662).

Uygur Türklerinde bu oyuna “saka oyunu” adı verilir. Oyun, çocukların en sevdiği oyunlardan biridir. İki gruba bölünen çocuklar tarafından düz bir yerde şeftali, kayısı çekirdeği ya da küçük ceviz ile oynanır. Düz bir çizgi üzerinde her bir adıma iki çekirdek

³ Oyunda kullanılan düzeneğin adıdır.

⁴ Hacerhan.

veya ceviz konur. Buna “gen” adı verilir. Daha sonra sıra ile gene doğru bakılarak “saka”⁵ yuvarlanır. Atılan saka genlerden birine değerse aynı oyuncu saka atmaya devam eder. Bu şekilde genlerin hepsine vurursa oyunu o kazanmış olur. Eğer saka genlerden birine değmezse, yuvarlanıp durduğu noktada bırakılır ve sıra diğer oyuncuya geçer. Bu şekilde devam eden oyunu genlerin hepsini alan oyuncu kazanır (Uygur Halk Oyunlari, 2006: 88-89).

Sonuç

Kültürden önce var olduğu düşünülen oyun, şamanistik dönemde törenlerde şamanlar tarafından uygulanan büyüsel etkinliklerin kalıntıları olarak düşünülmektedir. Ancak oyunlar, sonraki dönemlerde dini işlevlerini yitirip dönüşüm göstermiş ve eğlence kültürü bağlamında günümüze kadar aktarılmıştır. Eğlence kültürü içinde önemli bir yere sahip olan oyunlar, çocukların ve yetişkinlerin eğlenmeleri, boş zamanlarını değerlendirmeleri ve hoş vakit geçirmelerini sağlayan aktiviteler arasındadır. İnsanların birlikte vakit geçirmelerini sağlayan oyunlar, çocuklara kendi becerileriyle kazanma, kaybetme, paylaşma, birlik oluşturma gibi bazı olguları öğretmesi açısından eğitim işlevine de sahiptir.

Divânü Lugâti't-Türk, Türk kültürü ile ilgili bilgilerin yanında geçmişte çocuklar arasında oynanan oyunlara yer veren en eski kaynaklar arasında yer almaktadır. Çalışmamızda Divânü Lugâti't-Türk'te yer alan oyunlar incelenmiş olup bu oyunların Uygur Türklerinde günümüzde varlığı, biliniyorsa nasıl adlandırıldığı ve oynanma şekilleri üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Divânü Lugâti't-Türk'teki oyunlardan günümüz Uygurları arasında oynanmaya devam eden “müngüz müngüz, çelik çomak, ceviz oyunu, köçürme oyun, aşık oyunu, karagünü, bandal, çengli mengli” olmak üzere toplam sekiz çocuk oyunu tespit edilmiştir.

Kaşgarlı'nın eserine yalnız sekiz çocuk oyununu dâhil etmesindeki sebep o dönemde bu oyunların yaygın olarak bilinmesi olabileceği gibi sadece hatırında kalan oyunları yazma ihtimali de söz konusu olabilir. Oyun hakkında detaylı bir bilgi verilmemesi ve bazılarının sadece adının zikredilmesi bu durumu olası kılmaktadır. Aynı zamanda oyunların oynanma şekilleri hakkında verilen bilgilerin sınırlı olması ya da yalnızca adının zikredilmesi bazı oyunların hangi oyun olduğunun anlaşılmasına ve benzer oyunlarla karıştırılmasına sebep olmaktadır.

Sonuç olarak Divânü Lugâti't-Türk'te “müngüz müngüz” olarak geçen oyunun günümüzde Uygur Türklerinde çocuklar tarafından oynandığı ve “müngüz oyunu” olarak adlandırıldığı bilinmektedir. Ayrıca oyunun, küçük değişiklikler olsa da Divânü Lugâti't-Türk'te tanımlandığı şekilde oynandığı görülmektedir. Divânü Lugâti't-Türk'te adı geçen ancak oynanma şekli ile ilgili ayrıntılı bir bilgiye rastlanmayan çocuk oyunlarından biri olan çelik-çomak oyunu, Uygur Türklerinde “valley”, “velley”, “çukçuk” ve “balıçuk oyunu” olarak bilinmektedir. Erkek çocuklar tarafından oynanan oyun anıçuk ve balıçuk adı verilen biri uzun biri kısa olmak üzere iki çubukla oynandığı görülmektedir. Divanda ayrı bir madde olarak ele alınmayan ve bu sebeple oyunla ilgili ayrıntılı bilgilere yer verilmeyen ceviz oyunu, günümüzde Uygur Türklerinde “yañak oyunu” olarak bilinmektedir. İki kişi tarafından oynanan oyun, dizilen cevizlerin çukura düşürülmeye çalışılması şeklinde oynanmaktadır. Divânü Lugâti't-Türk'te ayrı bir madde olarak ele alınan köçürme oyun, Uygur Türklerinde “saka oyunu” olarak bilinmektedir. Oyun şeftali ve kayısı çekirdeği, ceviz vb. yuvarlanabilen maddelerin yere dizilmesi ve vurulmaya çalışılması suretiyle oynanmaktadır. Oyunun Uygur Türklerinde oynanma şekli ile günümüzde bilinen oynanma şeklinin farklı olduğu görülmektedir. Aşık oyunu, Türk

⁵ Yerde dizili cevizi (oyun sırasında ne kullanılıyorsa) vurmak için atılan çekirdek ya da ceviz.

dünyasında çocuk oyunları içinde yaygın bir şekilde oynanan oyunlardan biridir. Fakat Divânü Lugâti't-Türk'te ayrı bir madde olarak ele alınmamıştır. Uygur Türklerinde de varlığı bilinen ve çocuklar arasında yaygın bir şekilde oynanan oyunlar arasında yer almaktadır. Oyunun Uygur Türklerinde birçok oynanma şekli vardır ve divanda olduğu gibi "aşık oyunu" olarak adlandırılmaktadır. Divânü Lugâti't-Türk'te karagünü olarak geçen oyun ile ilgili akşamları oynanan bir oyun olduğu bilgisi verilmiştir. Yapılan çalışmalarda oyunun saklambaç oyunu ile örtüştüğü görülmüştür. Saklambaç, geçmişten günümüze aktarılan ve çocuklar tarafından sevilerek oynanan oyunlar arasında olup Uygur Türklerinde "mökü möküleñ", "mükü müküleñ", "békiti bökiti" olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca oyunun "ata nek" olarak adlandırılan bir çeşidi de vardır.

Divânü Lugâti't-Türk'te bandal olarak zikredilen oyun Uygur Türklerinde "ak söñek" olarak bilinmektedir. Divanda oyunla ilgili ayrıntılı bilgilere yer verilmemesi ve diğer Türk boylarında varlığının bilinmemesinden kaynaklı olarak oyunun oynanma şekli Uygurların dışında tam olarak bilinmemektedir. Divânü Lugâti't-Türk'te "çengli mengli" olarak geçen oyunun Uygurlar arasında "kekken", "cenekli", "cenekli menekli", "çingli tingli" ve "lingir lingir tak tak" olarak adlandırıldığı kaynaklarda belirtilmektedir. Uygur Türklerindeki oynama şekline hareketle bu oyunun Türkiye'deki tahterevallili ile örtüştüğü söylenebilir.

Kaşgarlı'nın 11. yüzyılda eserinde yer verdiği çocuk oyunlarının Uygur çocukları tarafından oynandığı, oyun aletlerinin ve oyun ile ilgili kavramların çoğunun bazı değişiklikler olmasına rağmen günümüzde de varlığını sürdürdüğü tespit edilmiştir. Türk kültürü içinde ortaklık teşkil eden çocuk oyunları aynı zamanda Türk çocuklarına aynı kökten geldiklerini göstermekte ve aynı kültür çevresinde yetiştiklerini bildirmektedir. Günümüzde siyasi, ekonomik ve sosyal baskılar nedeniyle sokaklarında çocukların dahi oynayamadığı Kaşkar, Hoten, Urumçi, Kumul, Turfan sokaklarında Uygur çocukların oyun çığıkları eşliğinde münğüz münğüz, aşık, mökü möküleñ oyunlarını oynaması köklü bir kültürün devamı ve neslin devamı için en büyük temennimizdir.

Kaynakça

- ABLİZ, H. (2009). *Uygur Helk Meşrep Oyunliri Hekkide Tetkikat*. Yüksek Lisans Tezi, Şincan Üniversitesi, Folklor, Urumçi.
- AKALIN, L. Sami. (1987). "Çocuk Oyunları ve Oyun Tekerlemeleri", *Çocuk Edebiyatı Yıllığı*. (Yayına Haz.: Mustafa Ruhi).
- AKÜN, Erdinç. (1987). "Çocuk Oyunları". *Halkbilimi*, No: 3, s. 28-30.
- AND, Metin. (1979). "Çocuk Oyunlarımızın Kültürümüzdeki Yeri ve Önemi". *Ulusal Kültür Dergisi*, S.4, s. 42-66.
- AND, Metin. (1985). *Geleneksel Türk Tiyatrosu*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- AND, Metin. (1997). "Geleneksel Kültürde Çocuğun Yeri ve Anlamı". *Çocuk Kültürü I. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri*. (Yayına Haz.: Bekir Onur), Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları No:1.
- AND, Metin. (2003). *Oyun ve Bügü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ATALAY, Besim. (1985a). *Dîvanu Lugati't-Türk Tercümesi*. C. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ATALAY, Besim. (1985b). *Dîvanu Lugati't-Türk Tercümesi*. C. 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- ATALAY, Besim. (1985c). *Dîvanu Lugati't-Türk Tercümesi*. C. 3, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- BARAN, M. (1999). *Çocuk Oyunları*. Ankara: Moro Yayıncılık.
- BÖREYAR, Muhammet Abliz. (2003). "Türki Tillar Divani ve Balilar Oyunliri". *Şincañ Üniversitesi İlmîy Jurnili (Pelsepe İctimaiy Pen Kısmi)*, S.6, s. 69-71.
- BÖREYAR, Muhammet ve YOLDAŞ, Yunus. (1990). *Uygurların Anenevi Oyunlari*. Kaşkar: Kaşkar Uygur Neşriyatı.
- ERCİLASUN, A. Bican ve AKKOYUNLU, Ziyat. (2015). *Dîvanu Lugâti't-Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EREN, Hasan. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- GÖNEL, Tugba. (2012). "Dîvanü Lugâti't-Türk'te Spor ve Oyun". *I. Rekreasyon Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı*. (Ed.: Nazmi Kozak ve Özkan Tütüncü), Ankara: Detay Yayıncılık.
- GÜL, Mehmet; UZUN, Recep Nur; ÇEBİ, Mehmet. (2018). "Türk Kültürlerindeki Geleneksel Oyunlar ve Sporlara Yüzeysel Bir Bakış". *Turkish Studies*, S. 13/26, s. 655-671.
- GÜNEY, Neslihan. (2005). "Çocuk ve Oyun". *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, S. 19, s. 245-252.
- HUIZİNGA, Johan. (1995). *Homo Ludens Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*. (Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay), (Yayına Haz.: Işık Ergüden), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İNAYET, Alimcan. (2015). "Uygur Türkçesindeki Korçak Sözcüğü Üzerine". *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S. 6, s. 1-5.
- KAPLAN, Yunus ve POYRAZ, Yakup. (2010). "Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Oyunlar". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s. 151-175.
- KARA, Ömer Tuğrul ve GÜN, Mesut. (2014). "Kutadgu Bilig ve Divânü Lügati't-Türk'te Oyunla İlgili Kavramlar ve Terimler". *International Journal of Language Academy*, S. 2/4, s. 49-67.
- KARS, Aykut. (2016). "Divanü Lugati't-Türk'e Göre Çocuk Oyunları ve Günümüz Oyunlarına Etkisi". *Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri*. (Ed.: Yılmaz Yeşil), Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları.
- NECİP, Emir Necipoviç. (2013). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. (Çev.: İlkel Kurban), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖGER, Adem. (2019). *Uygurların Somut Olmayan Kültürel Mirası Kazakistan Örneği*. Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Basımevi.
- ÖZDEMİR, Nebi. (1997). *Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Çocuk Oyunlarının HalkBilimi Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZHAN, M. (2005). *Çocuk, Oyun ve Oyuncak Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- RAHMAN, Abdükerim ve diğerleri. (1996). *Uygur Örp-Adetleri*. Urumçi: Şincang Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı.
- SÜLEYMANOVA, Leman. (2015). "Türk Dünyası Çocuk Oyunlarının Kıyaslamalı İncelenmesi (Azerbaycan, Türkiye, Başkırt Türklerinin Örneklerine Dayanarak)". *I. Uluslararası Türk Dünyası Çocuk Oyun ve Oyuncakları Kurultayı Bildirileri*.

- ŞAHİN, H. (2011). "Kâşgarlı Mahmûd Tıpkı Benim Gibi Bir İnsandır!". *Hüdil*, S. 6-7, s. 9-12.
- TÜRKÇE SÖZLÜK. (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- UYĞUR HALK OYUNLIRI. (2006). Urumçi: Şincang Halk Neşriyatı.
- UYĞUR TİLİNİŇ İZAHLIK LUĞİTİ "M-Ü". (1995). Urumçi: Şincan Helk Neşriyatı.